

Aalto University
School of Science

PHYS-C0240 Materiaalifysiikka (5op), Kevät 2019

Emppu Salonen
Martti Puska
Kristoffer Simula

Luento 4, torstai 9.5.2019
OSA 1: Tiukan sidoksen approksimaatio

Kurssin aiheet

1. Kiinteiden materiaalien ominaislämpö, Druden teoria klassiselle elektronikaasulle (~ jatkuvan aineen teoriaa) **[Simon 2-3 (+1)]**
  2. Sommerfeldin vapaiden elektronien teoria **[Simon 4]**
  3. Atomien ja molekyylien väliset sidokset **[Simon 6 (+5, 7)]**
  4. Hilavärähtelyt 1D:ssä **[Simon 8-10]**
-
5. Tiukan sidoksen approksimaatio kiteissä (tight-binding, TB-) **[Simon 11]**
  6. Kiinteiden materiaalien kiderakenne ja käänteishila **[Simon 12-13 ja/tai lisämateriaali]**
  7. Sironna kiteisistä materiaaleista **[Simon 14 ja/tai lisämateriaali]**
  8. Blochin teoreema, melkein vapaiden elektronien teoria, vyörakenteet **[Simon 15-16 ja/tai lisämateriaali]**

Aiheet tällä viikolla

- Tiukan sidoksen malli (tight binding) 1D-atomiketjun tapauksessa
- Energiavyöt, metallit, eristeet ja puolijohteet
- Hila, alkeiskopit ja yksikkökopit, Wigner-Seitz-koppi
- Kiderakenteet = Hila + kanta (Myös HCP- ja wurtsiittikiteet)

Aalto University
School of Science

Tiukan sidoksen approksimaatio

Osaamistavoitteet

- Osaat selittää tiukan sidoksen (*tight binding*) mallin perusoletukset.
- Osaat johtaa tarkastellulle 1D-ketjulle (N identtistä atomia, yksi orbitaali per atomi) Schrödingerin yhtälön matriisimuodossa, tulkita sen eri termit sekä ratkaista kyseisen yhtälön tasoaltoyritteen avulla. Toisin sanoen, ymmärrät mallin ominaisuudet ja sen Schrödingerin yhtälön ratkaisuperiaatteen.
- Osaat selittää, miten tiukan sidoksen 1D-ketjumallin tapauksessa elektronien energiavöiden miehittäminen tekee materiaalista joko metallin, eristeen tai puolijohteen.

Luentokalvojen logiikka

- Mihin seuraavaksi pyritään Esim. tässä yhteydessä:
- Esitys korostaa syy-seuraus –suhteita ja päättelyä oletuksista tuloksiin.

Oletuksen otsikko

Oletukset tai lähtökohdat ovat vihreissä laatikoissa tai alleviivattu vihreällä

[Kaavanumerot kirjoissa]

[S(11.5), G(16.7)]

S: Simon
G: Griffiths, Quantum M.

Sivuhuomautukset ovat punaisella taustalla

→ Tulosten tekninen johto ja päättelyn välivaiheet ovat vihreällä taustalla

Tuloksen otsikko

→ Tulokset ja johtopäätökset ovat punaisissa laatikoissa tai alleviivattu punaisella

[S(11.6)]

Käytä Powerpointin slide-show -moodia seurataksesi päättelyn etenemistä

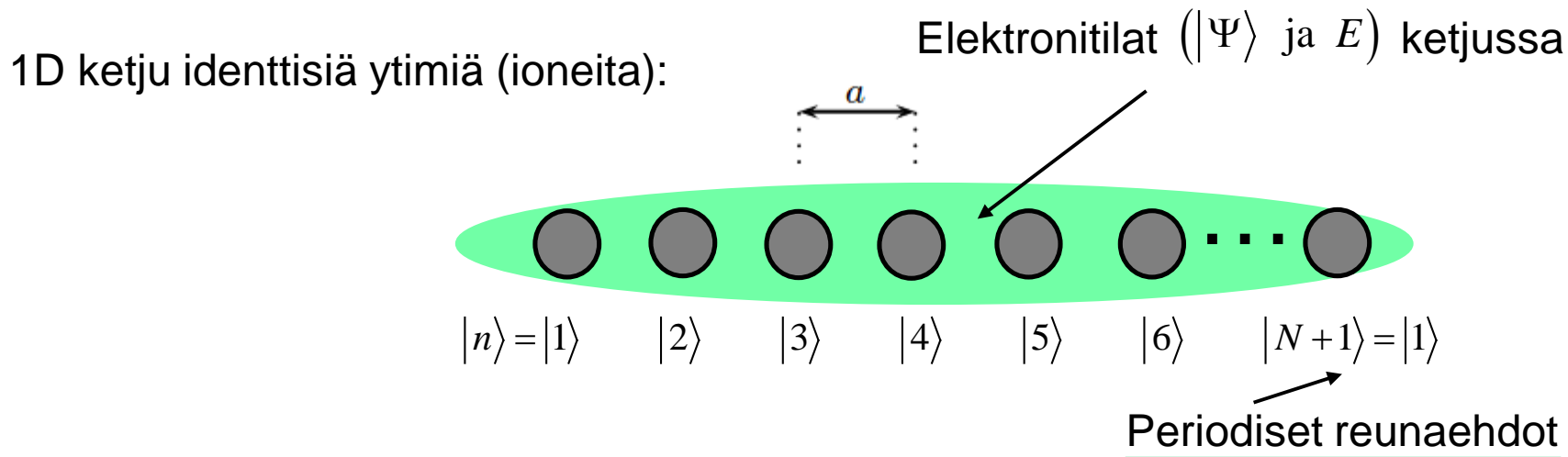
Lue kirjaa ymmärtääksesi kalvojen sisällön! Kertaa kalvojen avulla!

Atomistiset 1D-mallit mallit, Elektronien tiukan sidoksen approksimaatio

Miten selitetään metallien, eristeiden ja puolijohteiden olemassaolo?

Vapaiden elektronien malli → metallit. Tarvitaan atomirakenne!

Yksinkertaisin malli: 1D tiukan sidoksen approksimaatio atomien ylimmille sidoksia muodostaville valenssielektroneille. Kuorielektronien tilat samoja kuin vapaissa atomeissa.

Atomeihin liitetyt orbitaalit

$|n\rangle$ yksi/atomi (esim. sama $|nlm_l\rangle$ aaltofunktio)

→ $|\Psi\rangle$ ja E

Lisäoletus

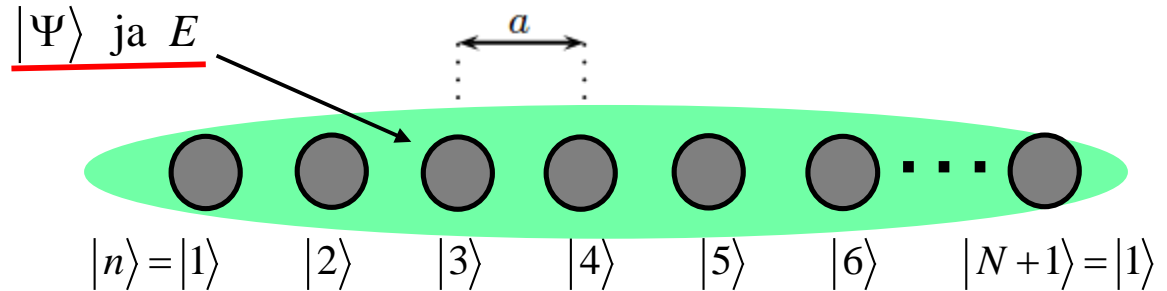
$\langle n|m\rangle = \delta_{n,m}$ ortonormaalisuus

Yleisesti, tiukan sidoksen approksimaatio

Semiempiirinen, tehokas menetelmä,
systemin fysiikan ymmärrystä

Tiukan sidoksen approksimaatio

1) Schrödingerin yhtälö $\hat{H}|\Psi\rangle = E|\Psi\rangle$ orbitaalikannassa / matriisimuodossa

Tavoite

Määritettävät kertoimet

$$E, |\Psi\rangle = \sum_n \phi_n |n\rangle$$

Atomiorbitaalien superpositio

vrt. H_2^+

$$\hat{H}|\Psi\rangle = E|\Psi\rangle$$

Identiteettioperaattori

$$\sum_m |m\rangle\langle m| = 1$$

$$\hat{H} \sum_m |m\rangle\langle m| |\Psi\rangle = E|\Psi\rangle$$

Annotations: ϕ_m points to $|m\rangle$; $\langle n|$ points to $\langle m|$.

$$\sum_m \langle n|\hat{H}|m\rangle \phi_m = E\phi_n$$

Matriisiyhtälö

$$\sum_m H_{nm} \phi_m = E\phi_n \quad (1)$$

Hamiltonin matriisielementit

Oletettu täydellinen kanta, jos ei ole
 → Approksimaatio (Variaatioperiaate, vrt. H_2^+ -molekyylin ratkaisu)
 E-spektrille ja aaltofunktioille

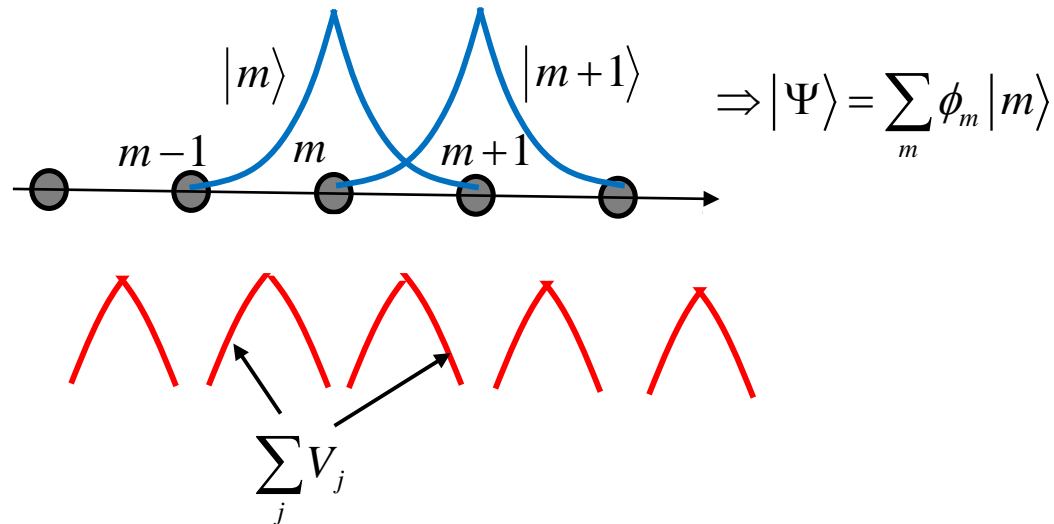

2) Tiukan sidoksen Hamilton

Hamiltonin operaattori ketjun elektroneille

Superpositio ytimien (ioneiden) potentiaaleista vapaissa atomeissa

$$\hat{H} = \hat{K} + V(\vec{r}) \quad , \quad \hat{K} = \frac{\hbar^2}{2m} \nabla^2 \quad , \quad V(\vec{r}) = \sum_j V_j(\vec{r}) \quad , \quad V_j(\vec{r}) = V_{atomic}(|\vec{r} - \vec{R}_j|)$$

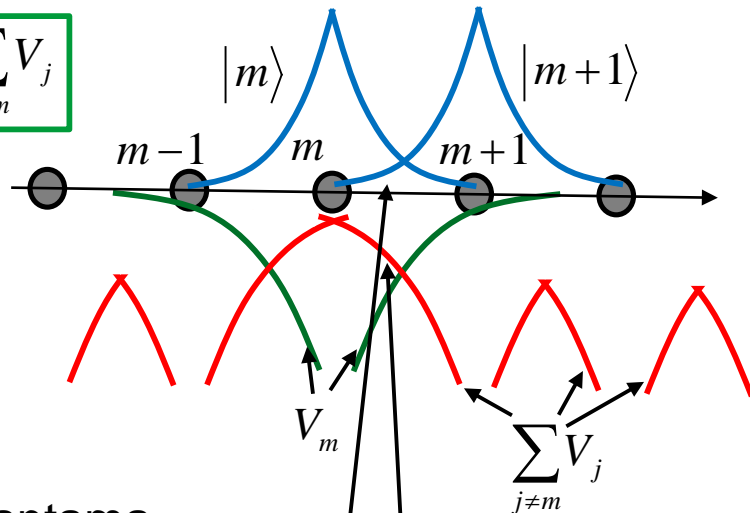
2) Tiukan sidoksen Hamilton

Hamiltonin matriisielementit

$$H_{nm} = \langle n | \hat{H} | m \rangle$$

$$V = \sum_j V_j = V_m + \sum_{j \neq m} V_j$$

$$\begin{aligned} H_{nm} &= \langle n | (\hat{K} + V_m) | m \rangle + \langle n | \sum_{j \neq m} V_j | m \rangle \\ &= \varepsilon_{atomic} \delta_{n,m} + \langle n | \sum_{j \neq m} V_j | m \rangle \end{aligned}$$

Atomiorbitaalin ominaisenergia

Käytännön $|m\rangle$:n kantama

Energiataso laskee naapurien takia

Hypyt lähinaapureihin

Ei-diagonaalitermi kytkee atomitilat $|m\rangle$ ja $|n\rangle$ atomiketjun ratkaisussa

$$\langle n | \sum_{j \neq m} V_j | m \rangle = \begin{cases} V_0 & n = m \\ -t & n = m \pm 1 \\ 0 & \text{muulloin} \end{cases}$$

TB-Hamilton-matriisi:

$$H_{nm} = \underbrace{(\varepsilon_{atomic} + V_0)}_{\varepsilon_0} \delta_{n,m} - t (\delta_{n+1,m} + \delta_{n-1,m}) \quad (2)$$

(tridiagonaalimatriisi)

Elektroni tunneloituu, "hyppää" madaltuneen potentiaalivallin läpi $|m\rangle \rightarrow |n\rangle$

3) Tiukan sidoksen aaltofunktiot

$$\sum_m H_{nm} \phi_m = E \phi_n$$

N yhtälöä, N tuntematonta, raskas lasku

Suora ratkaisuyrite 1D-ketjulle

$$|\Psi\rangle = \sum_n \phi_n |n\rangle \leftrightarrow \sum_n \phi_n \varphi_n(x)$$

Matriisielementit (esim.)

$$\langle n | \sum_{j \neq m} V_j | m \rangle = \int dx \varphi_n^*(x) \sum_{j \neq m} V_j(x) \varphi_m(x)$$

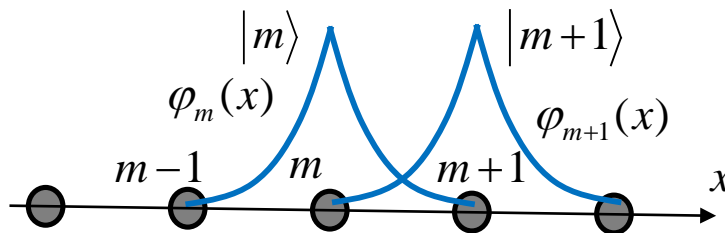
Vapaan atomin aaltofunktio $\varphi_n(x)$

Vaihetekijä(n,k), ratkaisuyrite

$$\phi_n = \frac{e^{-ikna}}{\sqrt{N}} \quad (3)$$

Aaltovektori k

(vrt. hilavärähtely)

Periodisuus

$$\varphi_{N+1}(x) = \varphi_1(x)$$

Värähtely: Klassinen, 2. kertaluvun diff. (aalto-) yhtälö t :n suhteen, $\Re(\varphi_n)$ fysiikkaa.

TB: QM, 1. kertaluvun ajasta riippuva Schrödingerin yhtälö, kompleksinen vaihe etenee, todennäköisyystiheys stationaarinen. Kuljettavatko tilat sähköä?

Etenevä aalto

$$|\Psi\rangle = \sum_n e^{-ikna} |n\rangle / \sqrt{N} = |k\rangle$$

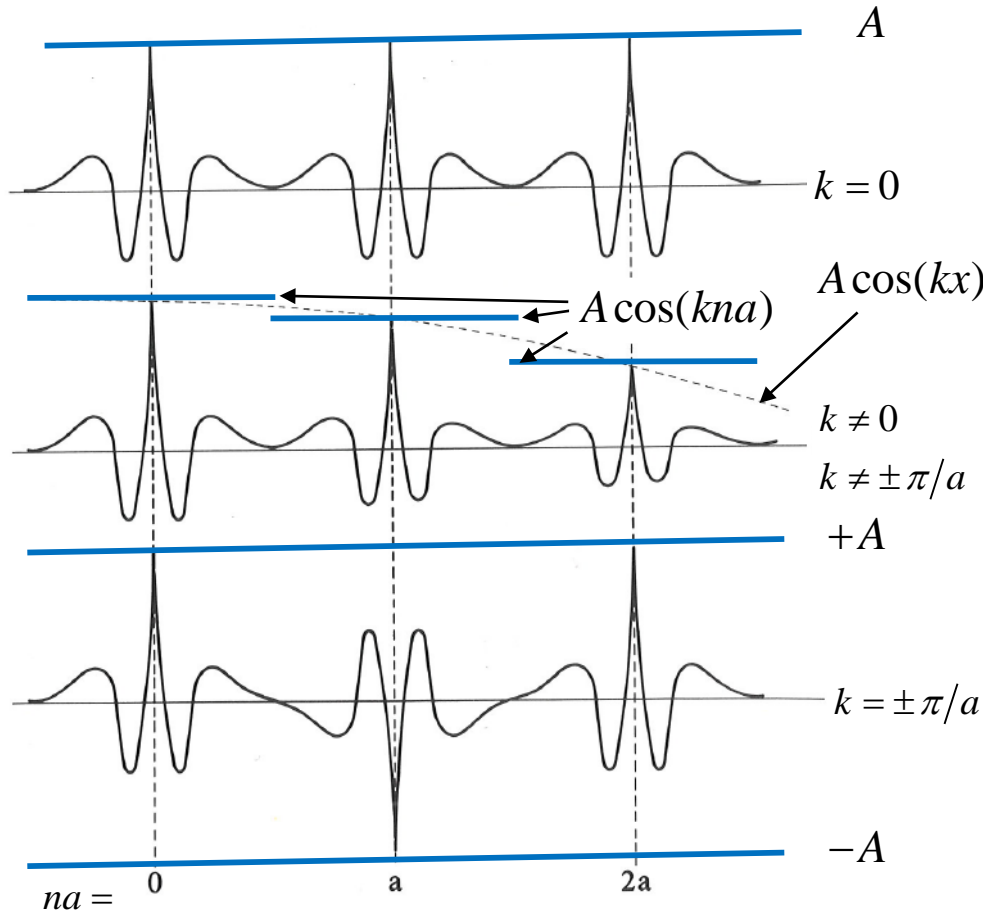
Energiavyö

$$\hat{H} |k\rangle = E |k\rangle$$

$$E = E(k)$$

3) Tiukan sidoksen aaltofunktiot

$$|\Psi\rangle = |k\rangle = \sum_n e^{-ikna} |n\rangle / \sqrt{N}$$

Atomiorbitaalien superpositio

$$\sum_n |n\rangle / \sqrt{N}$$

Aaltofunktion reaaliosa

$$\Re \left(\sum_n e^{-ikna} |n\rangle / \sqrt{N} \right)$$

Reaalinen aaltofunktio

$$\sum_n (-1)^n |n\rangle / \sqrt{N}$$

$$|\Psi\rangle = \Re(|\Psi\rangle) + i\Im(|\Psi\rangle)$$

Periodisuus

$$||\Psi\rangle(x+a)|^2 = ||\Psi\rangle(x)|^2$$

Esimerkki Blochin aaltofunktiosta

1), 2) ja 3) → Tiukan sidoksen energiavyö

$$H_{n,m} = \varepsilon_0 \delta_{n,m} - t(\delta_{n+1,m} + \delta_{n-1,m}) \quad (2)$$

$$\phi_n = \frac{e^{-ikna}}{\sqrt{N}} \quad (3)$$

$$\sum_m H_{nm} \phi_m = E \phi_n \quad (1) \text{ Schrödingerin yhtälö kannassa / matriisimuoto}$$

$$\varepsilon_0 e^{-ikna} - t(e^{-ik(n+1)a} + e^{-ik(n-1)a}) = E e^{-ikna}$$

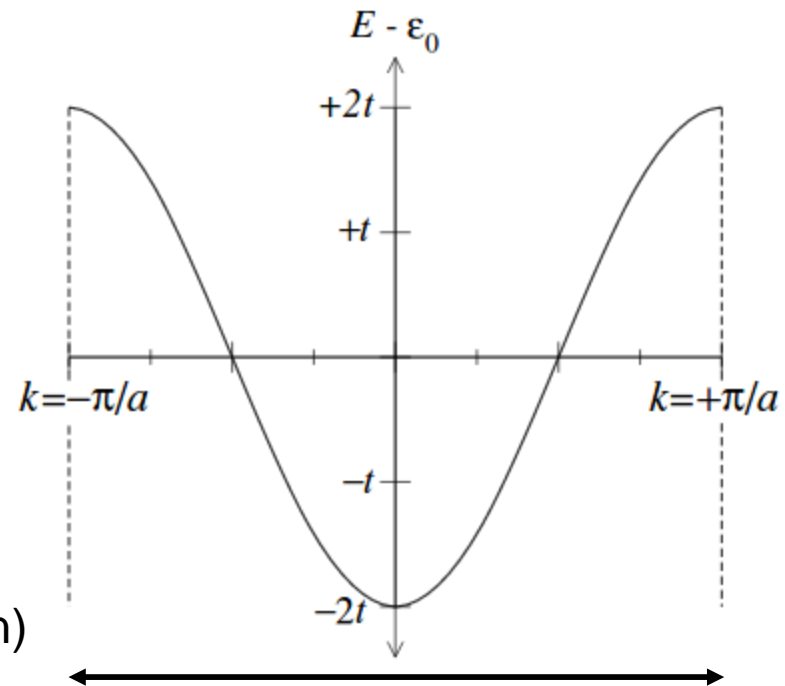
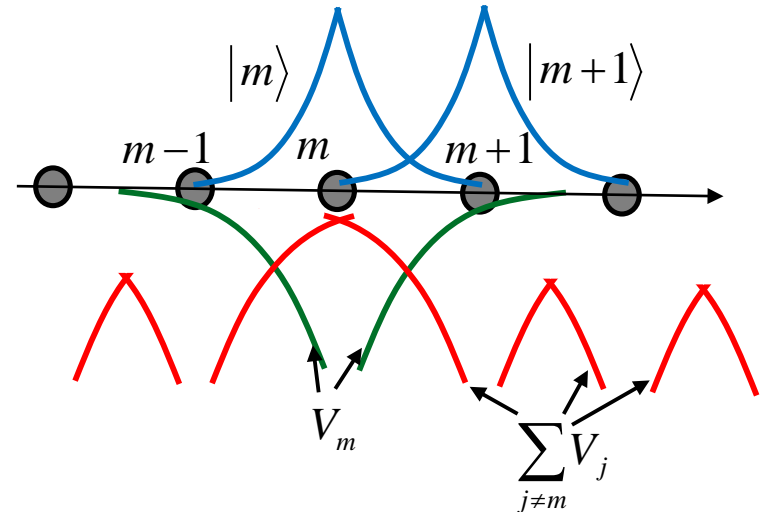
Elektronin energiavyö

$$E = \varepsilon_0 - 2t \cos(ka)$$

vrt. 1D värähtelevän ketjun dispersiorelaatio:

$$\omega = 2 \sqrt{\frac{\kappa}{m}} \left| \sin\left(\frac{ka}{2}\right) \right| \quad \rightarrow \quad \omega^2 = 4 \frac{\kappa}{m} \sin^2\left(\frac{ka}{2}\right)$$

$$\omega^2 = 2 \frac{\kappa}{m} - 2 \frac{\kappa}{m} \cos(ka) \quad (\text{Ominaisarvo-tehtävä } \omega^2\text{:n suhteen})$$

1. Brillouin'n vyöhyke

Tiukan sidoksen energiavyö

$$E = \varepsilon_0 - 2t \cos(ka)$$

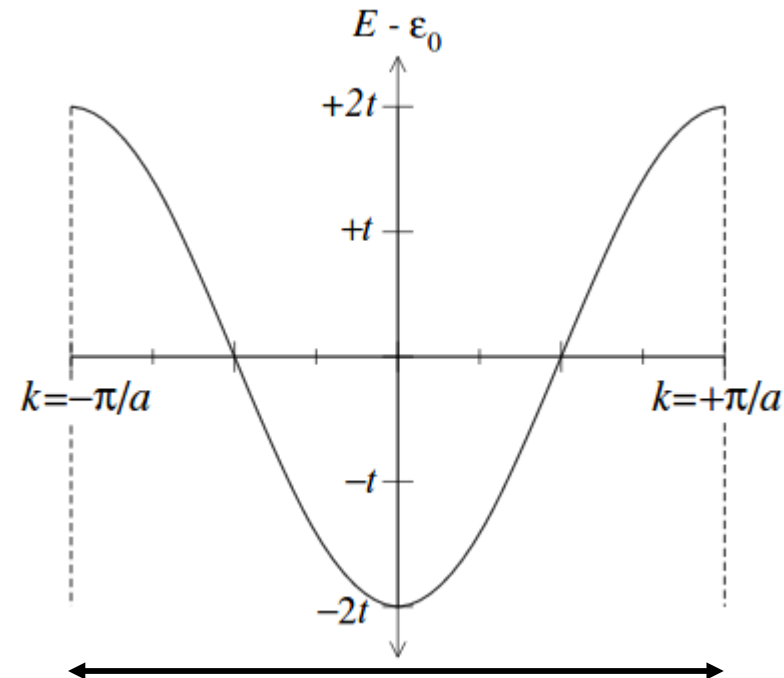
Tarkoittaa käyrää $E(k)$ tai sallittua energiaväliä

TULOKSIA :

- k on kideliikemäärä, ei vapaan hiukkasen liikemäärä
- k -periodisuus $2\pi / a$
- N kpl erilaisia sallittuja ratkaisuja (k -arvoja) 1. Bv:ssä
- Maksimi $E = \varepsilon_0 + 2t$, vrt. vapaat elektronit $E = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}$
- Energiavyön leveys $4t$
- Ryhmänopeus $\frac{\partial \omega}{\partial k} = \frac{1}{\hbar} \frac{\partial E}{\partial k} = 0$, kun $k = \pm \frac{\pi}{a}$
- Vyön pohjan lähellä :

$$E = \text{vakio} + ta^2 k^2 = \text{vakio} + \frac{\hbar^2 k^2}{2m^*}$$

$\Rightarrow$ Efektiivinen massa $m^* = \frac{\hbar^2}{2ta^2}$ riippuu hyppytermin suuruudesta (ei vapaa elektroni)

1. Brillouinin vyöhyke

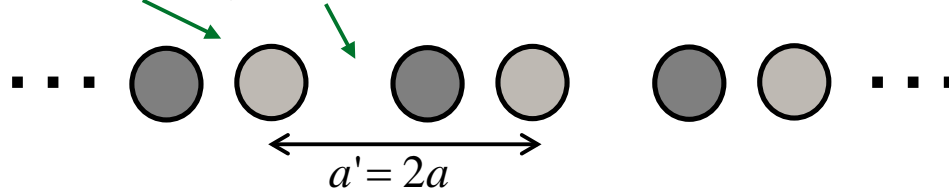
Tulokset kuvaavat monia materiaalien ominaisuuksia myös 2 ja 3D -todellisuudessa

Elektronien tiukan sidoksen approksimaatio

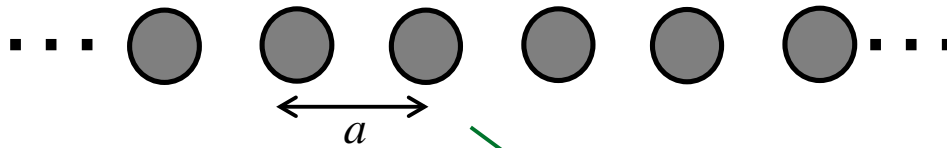
Useita atomeita alkeiskopissa / kannassa

Esim. 2 atomia / kanta, 1 sama orbitaali / atomi

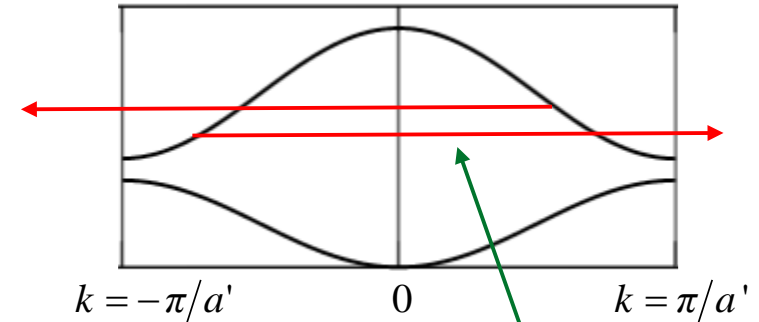
Vahva ja heikko sidos

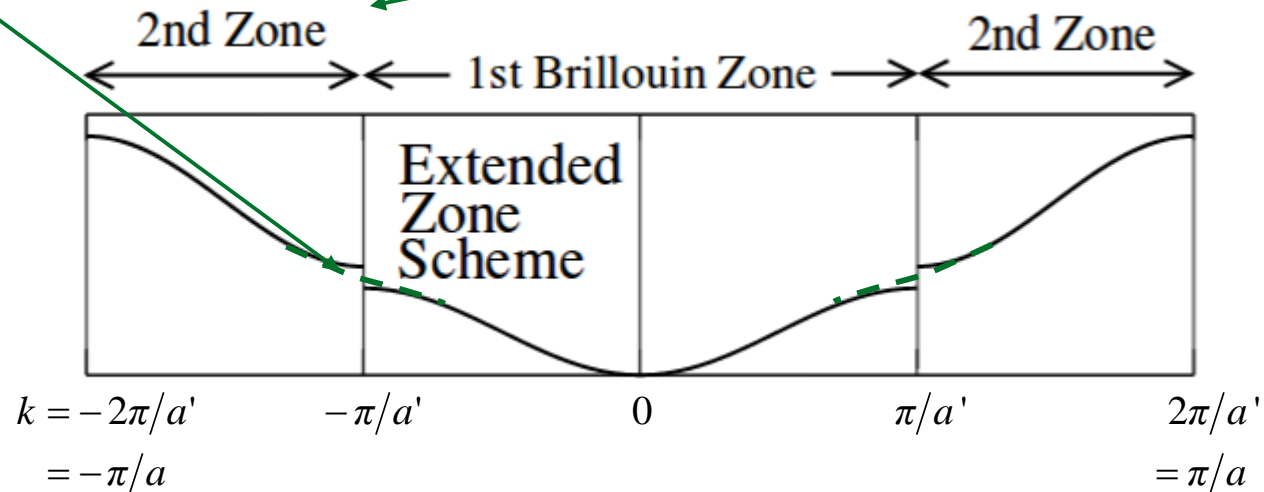
“Häiriö” poistuu → 1 atomi / kanta

Kuten hilavärähtelyjen tapauksessa

2. vyön haarojen siirto $G = 2\pi/a'$:lla

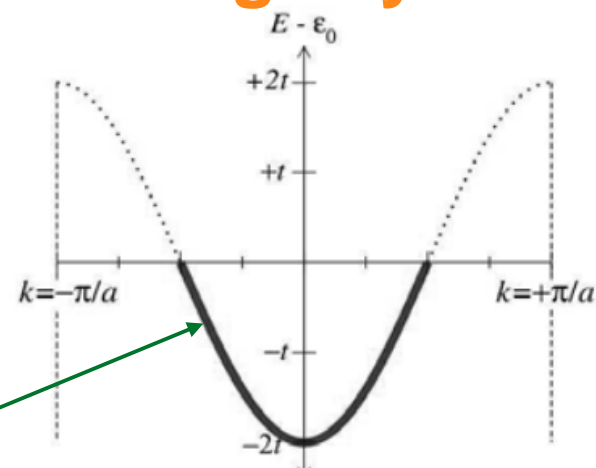

Miehitetyt ja miehittämättömät tilat energiavyöllä

Jokaisella vyöllä $E(k)$ on N sallittua k -arvoa tai $|k\rangle$ tilaa
Jokaista k -arvoa vastaa spin-ylös- ja spin-alas-tilat

1 valenssiel./alkeiskoppi (Esim. Li, Na ...)
→ Ylin vyö on puoliksi täynnä Fermi-energiaa myöten
→ Metall

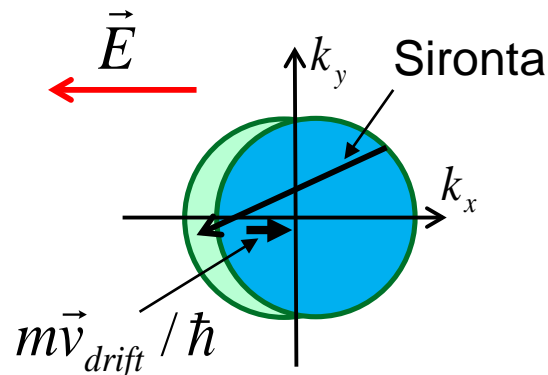

Ulkoinen sähkökenttä E

→ Virityksiä Fermi-pinnan yläpuolelle
→ epätasapaino → Sähkövirta

Vrt. Fermi-pallon siirtymien vapaiden elektronien mallissa

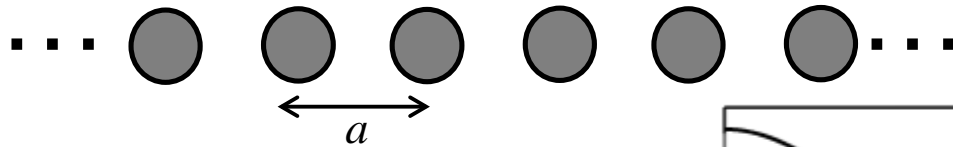
Parillinen määrä valenssiel./alkeiskoppi
(Esim. C, NaCl, GaAs ...)
→ ylin vyö on täynnä → eriste
Poikkeus: ylimmät eri orbitaalien vyöt päällekkäin
(Esim. Mg, Ca ...) → metalli

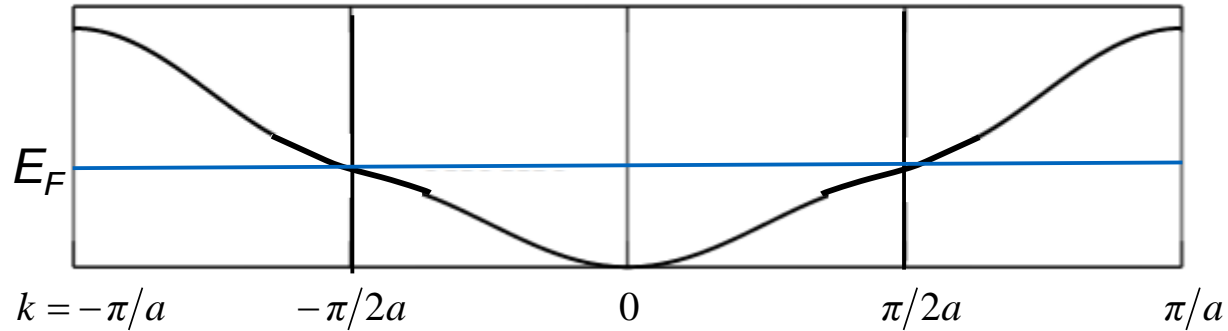

Peiersin metalli-eriste -transitio

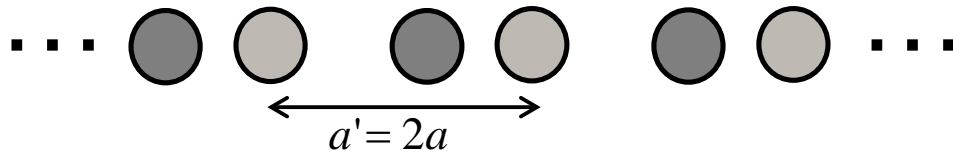
Atomiketju, 1 elektroni/atomi, 1 elektroni / alkeiskoppi

Miehitetyt tilat $-\pi/2a < k < \pi/2a$

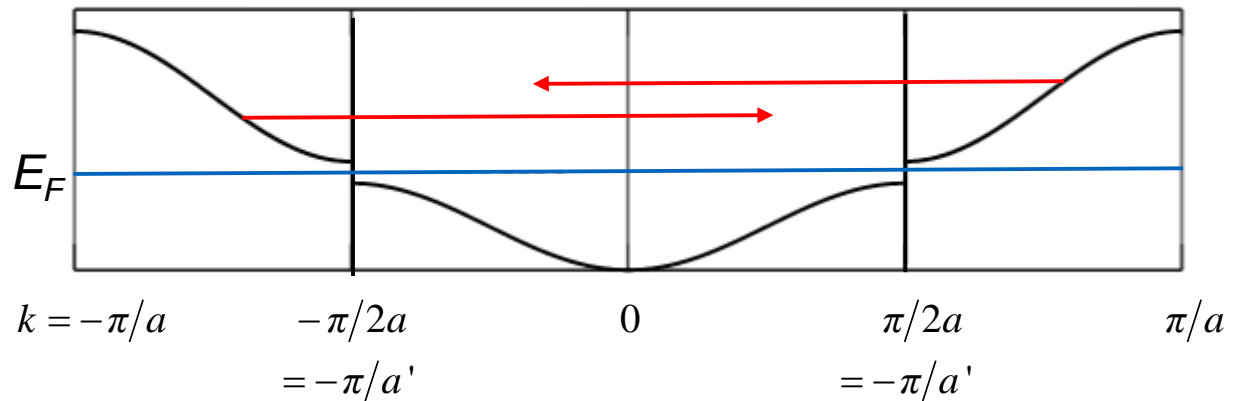
Atomit muodostavat pareja, 2 elektronia / alkeiskoppi

Hilavakio kaksinkertaistuu
 → Brillouin'n vyöhyke puolittuu

Syntyy energia-aukko
 → Kokonaisenergia laskee
 → Metallieriste-transitio

Polymeereissa alhaisissa lämpötiloissa

Energiavyön leveys atomien välisen etäisyyden funktiona

$$E = \varepsilon_0 - 2t \cos(ka)$$

$$\rightarrow \text{Vyönleveys} = 4t$$

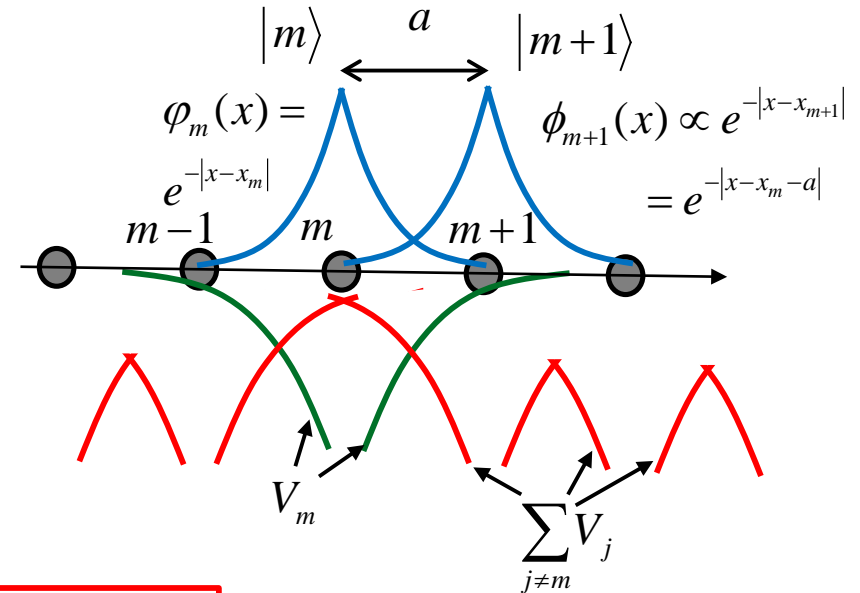
$$t = -\langle n | \sum_{j \neq m} V_j | m \rangle, \text{ kun } n = m \pm 1$$

$$\rightarrow t = -\int dx \varphi_{m \pm 1}^*(x) \sum_{j \neq m} V_j(x) \varphi_m(x)$$

$$\varphi_m(x) \propto e^{-|x-x_m|}$$

Integroitava ja integraali $\propto e^{-a}$

$$\text{Energiavyön leveys} \propto t \propto e^{-a}$$

Energiavyön leveys atomien välisen etäisyyden funktiona

"Gedanken experiment"

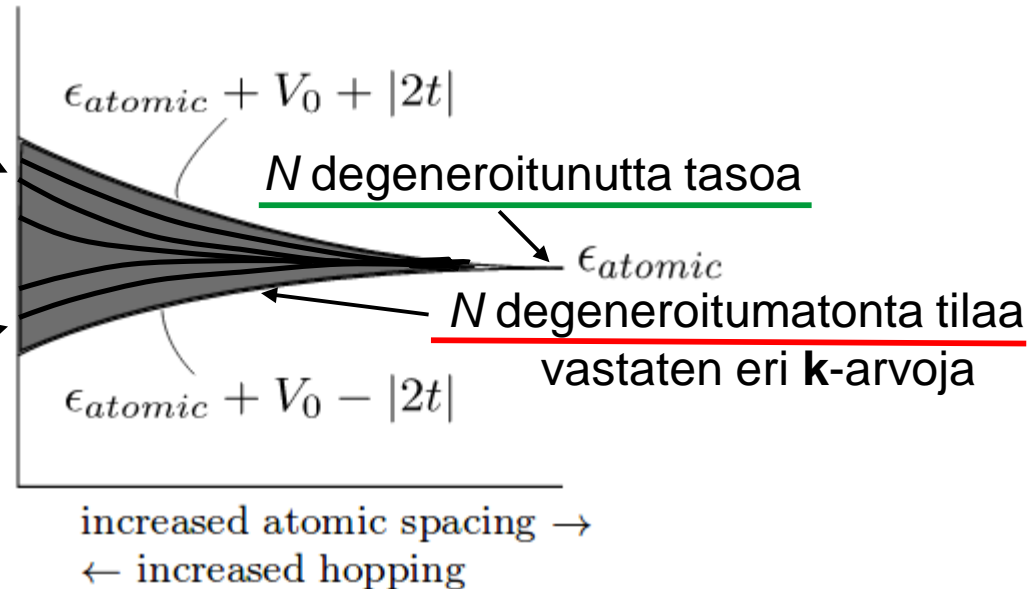
Pätee myös 2 ja 3D:ssa

N atomia, yksi atomin energiataso erillään muista energiatasoista

Energiavyön leveys $\propto t \propto e^{-a}$

Ei-sitovia tiloja,
ylin $k = \pi/a$

Sitovia tiloja,
alin $k = 0$

Metalli: Pariton määrä elektroneita / alkeiskoppi, 2 spin tilaa

→ Energiavyö on puoliksi täynnä

→ Miehitettyjen energiavöiden tilat lähinnä sitovia → Metallisidos

Seostetut puolijohteet: Suuri tiheys monovalentteja epäpuhtauksia puolijohteessa → Vajaa epäpuhtausvyö → Metallinen johtavuus

Energiavyön leveys atomien välisen etäisyyden funktiona

Pätee myös 2 ja 3D:ssa

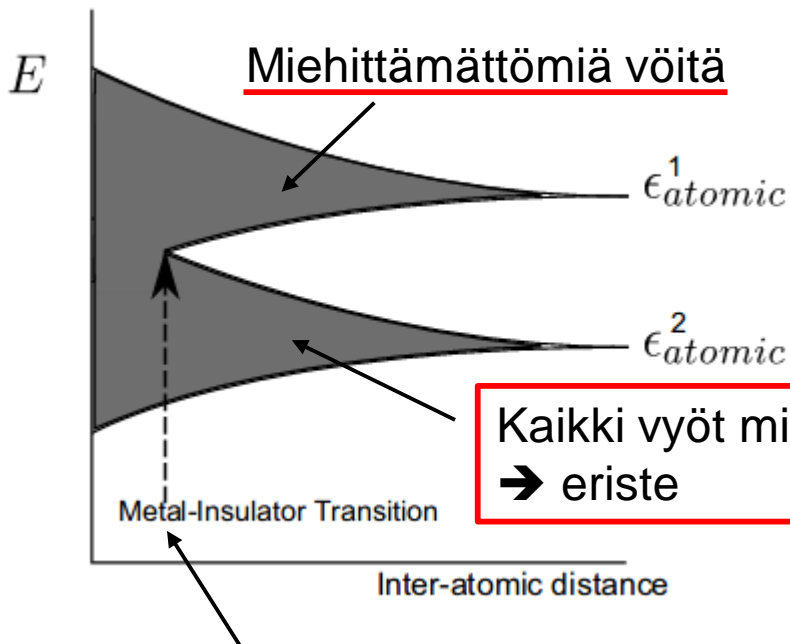
- Kaksi atomin energiatasoa lähellä toisiaan, täysi ja tyhjä elektroneista
- Parillinen määrä elektroneja / alkeiskoppi

$$\text{Energiavyön leveys} \propto t \propto e^{-a}$$

Vöillä $E(\mathbf{k})$ sama energia eri k -arvoilla

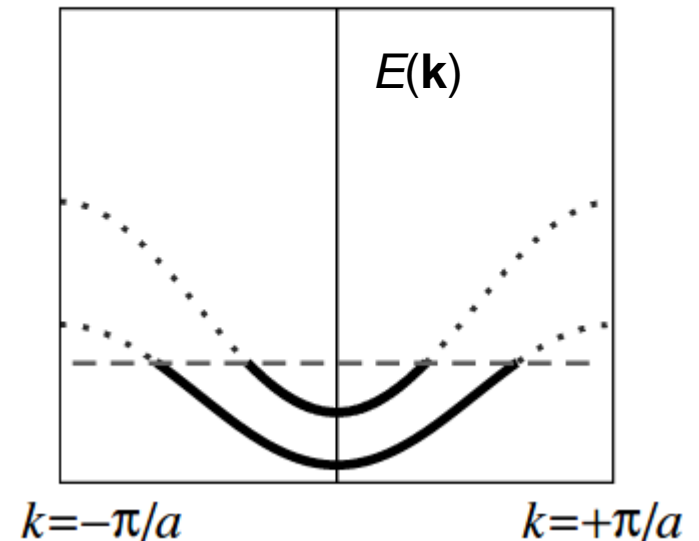
→ Energiavöiden peitto

Metal

Kaikki vöyt miehitetty
→ eriste

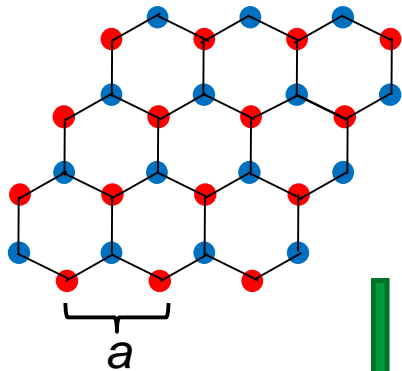
Etäisyydet pienenevät
→ Energiavyöt peittävät toisiaan
→ Semimetalli (Esim. Mg, Ca ...)

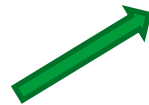
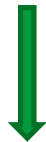
Elektronien tiukan sidoksen approksimaatio

Mallinnetaan vain elektronirakennetta, molekyyli/
kiderakenne (R_{12}) oletetaan. Usein käytetty ensimmäinen
malli uusille materiaaleille.

2D-esimerkki: grafeeni

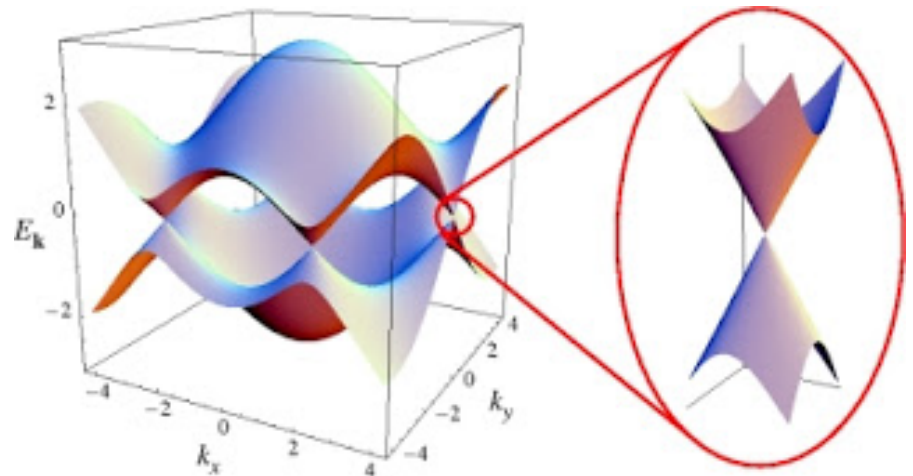

$$+ t = 2.7 \text{ eV}$$

$$E(\vec{k}) = \pm t \sqrt{1 + 4 \cos \frac{ak_x}{2} \cos \frac{\sqrt{3}ak_x}{2} + 4 \cos^2 \frac{ak_x}{2}}$$

P.R. Wallace, Phys. Rev. **71**, 622 (1947)

condensedconcepts.blogspot.com

Ol. ortonormaali kanta,
yleinen fysiikassa.

Mitä opimme 1D- atomiketjun elektronirakenteista?

Tiukan sidoksen approksimaatio:

- Energiavyö: $E = \varepsilon_0 - 2t \cos(ka)$
- Atomien etäisyydestä riippuva hyppytermi $t \rightarrow$ Vyön leveys
- Aaltofunktio: Superpositio {vaihetekijä e^{-ikna} x atomiorbitaali}
- Pariton määrä elektroneita / alkeiskoppi $\rightarrow$ ylin vyö vajaa
 $\rightarrow$ metalli
- Parillinen määrä elektroneita / alkeiskoppi
 $\rightarrow$ mahdollisesti eriste, riippuu vöiden päällekkäisyydestä

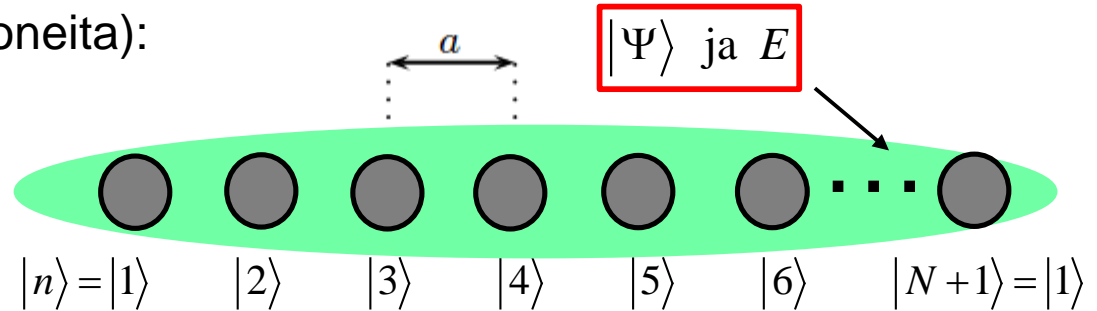

Aalto University
School of Science

Tiukan sidoksen approksimaatio, lyhyt yhteenveto

Tiukan sidoksen menetelmä, rakennusaineet

Esim. 1D ketju identtisiä ytimiä (ioneita):

Tavoite Määritettävät kertoimet
 $E, |\Psi\rangle = \sum_n \phi_n |n\rangle$ Atomiorbitaalien superpositio

Matriisiyhtälö

$$\sum_m H_{nm} \phi_m = E \phi_n \quad (1)$$

TB-Hamilton-matriisi:

$$H_{nm} = \underbrace{(\varepsilon_{atomic} + V_0)}_{\varepsilon_0} \delta_{n,m} - t(\delta_{n+1,m} + \delta_{n-1,m}) \quad (2)$$

Vaihetekijä (n,k)

$$\phi_n = \frac{e^{-ikna}}{\sqrt{N}} \quad \text{Ratkaisu-
yrite} \quad (3)$$

1D atomiketju

$$\varepsilon_0 e^{-ikna} - t(e^{-ik(n+1)a} + e^{-ik(n-1)a}) = E e^{-ikna}$$

Elektronin energiavyö $E(\mathbf{k})$

$$E = \varepsilon_0 - 2t \cos(ka)$$

Tiukan sidoksen menetelmä, tuloksia

1D ketju identtisiä ytimiä (ioneita):

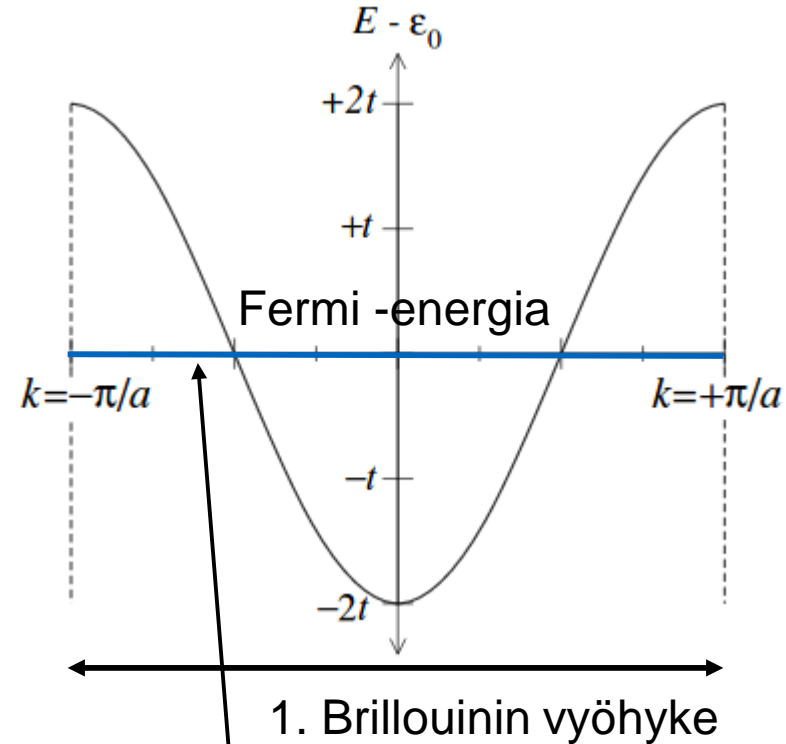
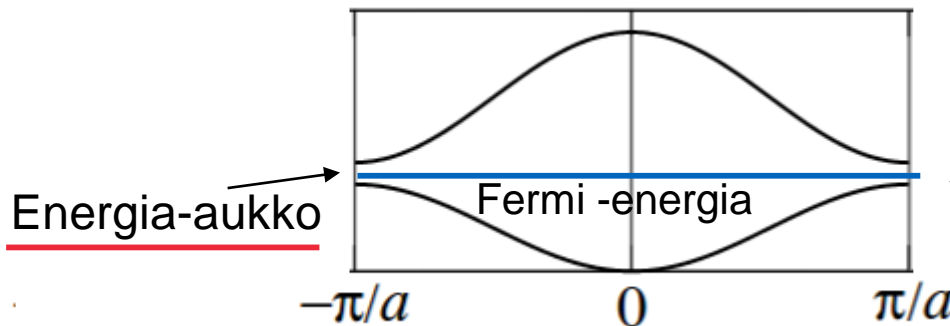
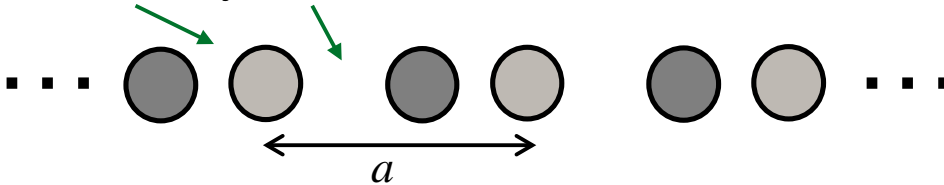
$$E = \varepsilon_0 - 2t \cos(ka)$$

- N kpl erilaisia sallittuja ratkaisuja (k -arvoja)
- 1. Bv:ssä $-\pi/2 < k < +\pi/2$
- Energiavyön leveys $4t$

Kaksi samanlaista atomia alkeiskopissa

Vahva ja heikko sidos

Pariton määrä elektroneja/
alkeiskoppi → Metalli

Parillinen määrä elektroneja/
alkeiskoppi → Eriste

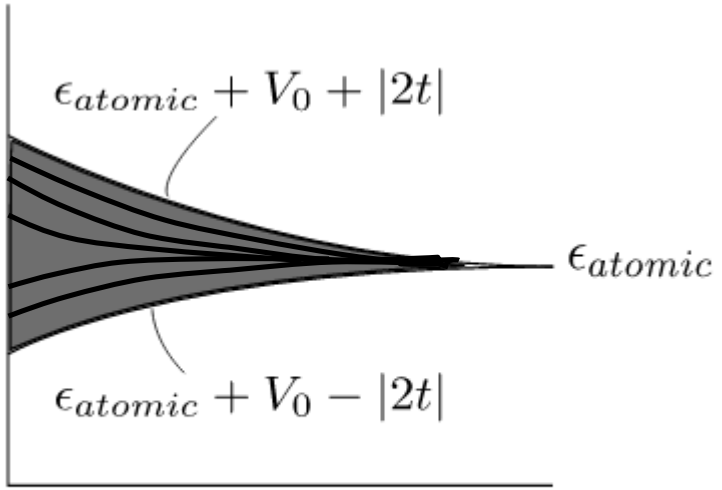
→ Samanlaista 2 ja 3D:ssä

Tiukan sidoksen menetelmä, tuloksia

Energiavyön leveys $\propto t \propto e^{-a}$

Atomien välimatka

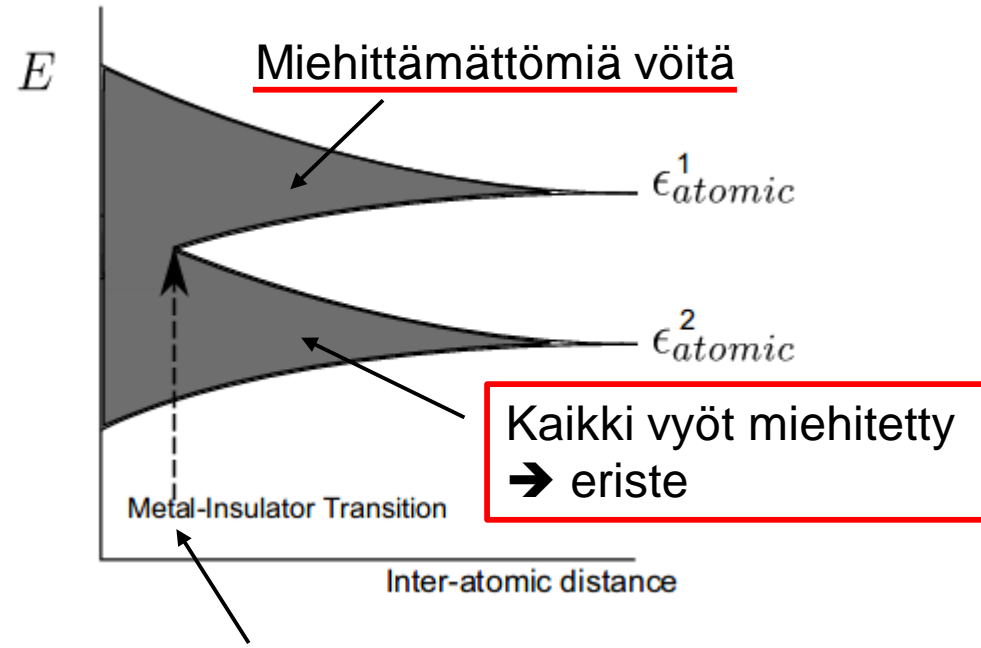
N atomia, yksi atomin energiataso erillään muista energiatasoista

increased atomic spacing $\rightarrow$
 $\leftarrow$ increased hopping

Pätee myös 2 ja 3D:ssa

- Kaksi atomin energiatasoa lähellä toisiaan, täysi ja tyhjä elektroneista
- Parillinen määrä elektroneja / alkeiskoppi

Kaikki vöyt miehitetty $\rightarrow$ eriste

Etäisyydet pienenevät
 $\rightarrow$ Energiavyöt peittävät toisiaan
 $\rightarrow$ Semimetalli (Esim. Mg, Ca ...)